

Huveytıb, müellefe-i kulûbdan sayılarak Huneyn Gazvesi'nde elde edilen ganimetten kendisine 100 deve verildi. Mekke'deki evini 40.000 dinara Muâviye'ye satarak Medine'ye yerleşti. Hz. Ömer (634-644) ve Osman (644-656) dönemlerinde Mescid-i Harâm'ın sınırlarının tesbiti ve tamiriyle görevlendirilenler arasında yer aldı.

Huveytıb'ın Resûl-i Ekrem'in hanımlarından Sevde'nin kız kardeşi Ümmü Külsûm ile evliliğinden Abdurrahman, Hz. Peygamber'in diğer eşi Ümmü Habîbe bint Ebû Süfyân'ın kız kardeşi Ümeyme'den kendisiyle birlikte müslüman olan Ebû Süfyân adlı oğlu doğdu. Bazı kaynaklarda onun, Resûlullah'ın eşlerinden Mâriye'nin kız kardeşi Sîrîn el-Kıbtîyye ile evlendiği de kaydedilmektedir (İbn Habîb, s. 110). Huveytıb 54'te (674) Medine'de 120 yaşlarında vefat etti. Onun 53 (673) yılında cihad amacıyla gittiği Şam'da öldüğü de söylenmektedir.

Devlet işlerinde çalışma karşılığında ücret alınacağına dair Huveytıb'ın Abdullah b. Sa'd'den rivayet ettiği hadis Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i (I, 17; II, 99), Buhârî'nin *el-Câmî'u's-Şahîh*'i ("Ahkâm", 17) ve Nesâî'nin *es-Sünen*'inde ("Zekât", 94) yer almaktadır. Kendisinin oğlu Ebû Süfyân, Sâib b. Yezid, Abdullah b. Büreyde el-Eslemî ve Ebû Necîh el-Mekki rivayette bulunmuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 17; II, 99; Buhârî, "Ahkâm", 17; Nesâî, "Zekât", 94; Vâkıdî, *el-Megâzi*, I, 33, 198-199; II, 582, 602, 604, 605, 611, 612, 739, 783, 842, 849-850; III, 882, 895, 946; İbn Hişâm, *es-Sîre*², IV, 372, 493, 495; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 454; Zübeyrî, *Nesebü Kureys*, s. 424-426; İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 91, 101, 105, 110, 473; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*(Ukkâşe), s. 311-312; Belâzürî, *Ensâb*, I, 220, 228, 292, 312, 349, 350, 362, 363, 409, 441, 445, 446; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 629-630; III, 25, 90; IV, 69, 413; İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-ferid*, IV, 33, 158; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 492-493; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 167-169; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XV, 349-364; İbn Kudâme, *et-Tebyîn fi ensâbi'l-Kureşiyîn* (nşr. M. Nâyif ed-Düleymî), Beyrut 1408/1988, s. 112, 302, 484-485; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II, 75-76; a.mlf., *el-Kâmil*, II, 251; İbn Seyyidünnâs, *Üyünü'l-eşer*, II, 316; Mizî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 465-470; Zehbî, *A'lâmü'n-nübelâ*², II, 540-541; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 41-60*, s. 199-200; Safedî, *el-Vâfi*, XIII, 221-223; Fâsî, *el-İkdü's-şemîn*, IV, 251-253; a.mlf., *Şifâ'u'l-garâm* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1405/1985, I, 104, 307; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 364; IV, 91; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 66-67; Necmeddin İbn Fehd, *İthâfû'l-verâ bi-ahbâri Ümmi'l-ğurâ* (nşr. Fe-hîm M. Şeltût), Mekke 1983, I, 478, 486, 517, 551; II, 9, 18; Sezgin, *GAS*, I, 261; M. Mustafa el-A'zamî, *Küttâbü'n-nebî*, Dimaşk 1394/1974, s. 56-57.

HUVEYYESA b. MES'ÛD

(حويتة بن مسعود)

Ensardan Muhayyesa
b. Mes'ûd'un ağabeyi olan sahâbi
(bk. MUHAYYESA b. MES'ÛD).

HUY

(bk. AHLÂK).

HUZÂA (Benî Huzâa)

(بنو خزاعة)

Kahtâniler'e mensup
bir Arap kabilesi.

Huzâa kabilesinin soyu ve şeceresi üzerinde ensâb ve İslâm tarihi âlimleri ittifak edememiştir. Büyük çoğunluk menşeiini Güney Arabistan'daki Kahtâniler'e bağlarken bazıları kabilenin Adnâniler'in bir kolu olduğunu ileri sürer. İbn Hazm, Huzâa'nın Adnâniler'den geldiğinde şüphe bulunmadığını belirtir (*Cemhere*, s. 235). Bu görüşü delillendirmek üzere birtakım hadisler nakledilmiştir (Buhârî, "Cihâd", 78, "Enbiyâ", 12, "Menâkıb", 9). Huzâa'nın Kahtân soyundan olduğu görüşünü savunanlar ise genellikle şu şekilde bir şecere verirler: Huzâa b. Amr b. Luhay (Rebia) b. Hârise b. Amr Müzeykîyâ b. Âmir b. Hârise b. İmrüülkays b. Sa'lebe b. Mâzin b. Ezd. Kabilenin menşeiini Güney Arabistan'a bağlayanlara göre, yaklaşık V. yüzyılda San'a'daki Me'rib Seddi'nin yıkılacağı anlaşıncı aralarında Huzâa'nın da bulunduğu Ezd kabileleri topluca kuzeye doğru göçmüşler, Mekke civarına geldiklerinde diğer kardeş kabileler daha kuzeye doğru yollarına devam ederken Huzâa burada onlardan ayrılarak "geride kalmış" (inhazaa / tehazzea) ve bundan dolayı o tarihten itibaren Huzâa adını almıştır. Huzâa'nın soyu konusunda birbirine zıt bu iki görüşü birleştirme çabasında olan rivayetler de nakledilmiştir. Belâzürî'nin yazdığına göre Kamea (Umeyr) b. İlyâs, kardeşleriyle arasında çıkan bir ihtilâf dolayısıyla Yemen'e göç ederek Ezd kabilesiyle ittifak kurmuş, bu sebeple soyu Ezd'e nisbet edilmiştir (*Ensâb*, I, 35). Süheylî ise Luhay henüz küçük yaşta iken babası Kamea'nın ölümü üzerine annesinin Yemenli Hârise ile evlendiğini ve Hârise'nin Luhay'ı evlât edindiğini söyleyerek böylece iki yönden de nesebin doğru olduğunu, kabileyi Kahtân'a bağlayan şecerenin Luhay'ı evlât edinmesi itibariyle Hârise'ye, Adnân'a bağlayan şecerenin ise

onun öz babası olması hasebiyle Kamea'ya dayandığını belirtir (*er-Ravzü'l-ünüf*, I, 100).

Kaynaklarda mübalağalı bir şekilde 300, hatta 500 yıl sürdüğü nakledilen Huzâa'nın Mekke hâkimiyetinin nasıl başladığı konusundaki rivayetler de farklılık göstermektedir. Bunlardan genellikle benimsenen rivayete göre Güney Arabistan'dan göç sırasında Mekke yakınlarındaki Merrüzahrân'da konaklayan kabile, o sırada Mekke'ye sahip olan Cürhümlüler'den geçici oturma izni istemiş ve talebinin reddedilmesi üzerine çıkan çatışmada galip gelerek bölgeye yerleşmiştir. Bunun ardından Cürhüm ile Huzâa'nın Mekke'de bir süre beraberce yaşadığı anlaşılmaktadır. Huzâa reislerinden Luhay (Rebia) b. Hârise, Cürhüm'ün son reisi Hârîs b. Mudâd'ın kızı Fûheyre ile evlenmiş ve bu evlilikten Amr b. Luhay doğmuştur. Bu evlilik ise Kâbe'nin idaresini meşrû yoldan ele geçirebilmek için yapılmıştır. Nitekim Amr b. Luhay büyüyünce Cürhüm'ün zulüm ve ahlâksızlıklarını, hacılara revâ gördüğü haksızlıkları ileri sürerek Kâbe'nin muhafızlığında hak sahibi olduğunu iddia etmiş, bunun üzerine çıkan savaşta Cürhüm keskin bir yenilgiye uğrayarak şehirden ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu sırada İsmâiloğulları sayılarının azlığı sebebiyle savaşa karışmamış, daha sonra Huzâa ile anlaşarak şehirdeki varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Mekke'de Huzâa hâkimiyetini kurarak büyük bir itibar kazanan Amr b. Luhay, Hz. İsmâil'in tebliğ ettiği tevhid dinini bozan, gittiği Belkâ'dan Hübel putunu getirip Kâbe'nin yanına dikerek şehre putperestliği sokan ve bahîre, vasîle, sâibe, hâmi âdetlerini koyan kişi olarak bilinir (bk. AMR b. LUHAY). Onunla birlikte kabile kalabalıklaşıp güçlenmiş ve birçok kola ayrılmıştır. Bu kollar arasında en güçlüsü Kâ'b b. Amr oğulları idi.

Huzâa, zaman zaman Kâbe muhafızlığının Araplar arasında siyasî, dinî ve iktisadî yönden sağladığı üstünlük imkânını elde etmek için Mekke idaresine göz diken çeşitli kabilelerin saldırısına uğradı. Amr b. Luhay'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Kâ'b zamanında Kays Aylân bu maksatla şehrin üzerine yürümüş, fakat mağlûp olarak çekilmek zorunda kalmıştı. Acelân bölgesinde de Benî Hüzeyl ile bir çarpışma meydana gelmişti. Kureys ile yapılan muharebe ise Mekke idaresi açısından Huzâa'nın sonu olmuştur. Kureys reisi Kusay b. Kilâb, Kâbe muhafızı Huleyl b. Hubşîyye'nin kızı Hubbâ

ile evlenmişti. Huleyl yaşlılığı dolayısıyla görevlerini yürütemez duruma düşünce Kâbe'nin anahtarlarını kızı Hubbâ'ya verdi; böylece Kusay karısı vasıtasıyla elde ettiği anahtarlarla Kâbe'yi açıp kapatmaya başladı. Huleyl'in ölümü üzerine Kusay Kâbe muhafızlığını tamamen sahiplenmek isteyince Huzâa buna karşı çıktı; Kusay da Kinâneoğulları'nın ve Kudâa'nın yardımcılarıyla Huzâa'ya karşı savaş açtı. Diğer bir rivayette ise bu savaşın sebebi olarak Kusay'ın Kâbe'nin anahtarlarını bir tulum şarap karşılığında Ebû Gubşân el-Huzâî'den satın alması ve Huzâa'nın bunu kabul etmemesi gösterilir. Ebtah'ta yapılan savaşta her iki taraftan pek çok kişi ölmüş, fakat bir sonuca varılmamıştı. Bunun üzerine anlaşmazlığı halletmesi için iki tarafın rızası ile Ya'mer b. Avf b. Kâ'b'in (eş-Şeddâh) hükmüne başvuruldu. Ya'mer idare hususunda Kusay'ın lehine karar verdi; ancak Huzâa için de Mekke haremde oturabilme ruhsatı tanıdı. Böylece bu tarihten itibaren hâkimiyet Huzâa'nın elinden çıkmış ve Kusay'ın şahsında Kureyş'e geçmiştir. Yapılan antlaşma ile Huzâa'ya Mekke'de oturma izni verilmiş olmasına rağmen kabile mensuplarının birçoğu Hicaz'ın diğer yerlerine dağıldılar ve daha çok Merrüzzahrân'dan Medine yakınlarındaki Hâşâ dağına kadar olan kesime yerleştiler. Ace-lân, Erâk ve su kaynakları ile bahçelerinin bolluğuyla meşhur Kudeyd en önemli bölgeleriydi. Mekke'de ikamet eden Huzâalılar da vardı. Bunlardan Hz. Peygamber döneminde yaşayan Büdeyl b. Verkâ yüksek bir itibara sahipti.

Kusay'ın önderliğindeki Kureyş ile Huzâa arasında yapılan savaşın doğurduğu kin ve nefretin zamanla kaybolduğu ve yerini dostane münasebetlere bıraktığı anlaşılmaktadır. Kureyş'in hacla ilgili bir uygulamasından ortaya çıkan hums* sınıfına Kureyş'in yanında Huzâa da girmişti. Huzâa'nın kollarından Mustalîk ve Hayâ, Kureyş'le ittifakı olan kabileler topluluğu (Ehâbiş) içerisinde yer alıyordu. Nitekim Abdülmuttalib'in Mekke idaresi sırasında şehre hücum eden Benî Bekir b. Abdümenât'a karşı Zâtü Nekîf'te meydana gelen çarpışmaya Ehâbiş'in üyesi sıfatıyla onlar da katılmış ve Benî Bekir ağır bir bozguna uğratılmıştı. Ayrıca Abdülmuttalib ile Huzâa arasında Kâbe'nin içinde yazılıp duvarına asıldığı söylenen özel bir ittifak antlaşması vardı. Huzâalılar daha sonra zaman zaman Resûl-i Ekrem'e bu antlaşmadan söz etmiş, hatta yazılı metnini göstermişlerdi. Hâşimoğulları ile

Huzâa'nın bazı kolları arasında yapıldığı anlaşılan bu dostluk antlaşması dolayısıyla Huzâa'dan birçok kişi İslâm'a girmeden önce de Hz. Peygamber'e iyi davranmıştı.

Mekke ile yakın irtibatının bulunması sebebiyle Huzâa kabilesi, Resûlullah'ın İslâm'a davet faaliyetinden daha ilk anlarda haberdar olmuştu. Bu münasebetle ilk müslümanlar arasında Huzâalı bazı şahsiyetleri görmek mümkündür. Bunlardan Muattib b. Avf b. Âmir (Ayhâme b. Küleyb) önce Habeşistan'a, daha sonra Medine'ye hicret etmiş ve Bedir Gazvesi'ne katılmıştır. Hicret sırasında Huzâa'ya bağlı Eslemîliler'in arazisinden geçerken bu kabilenin reisi Büreyde b. Husayb tarafından yolu kesilen Hz. Peygamber büyük bir tehlike atlatmış, fakat kısa bir konuşmanın ardından Büreyde'yi ve adamlarını müslüman ederek onların muhafızlığı ile emniyet içinde Medine'ye ulaşmıştır. Bu olayın ardından Büreyde vasıtasıyla İslâmiyet'in Eslem arasında yayıldığı anlaşılmaktadır. Büreyde daha sonra da İslâm'a önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bedir şehidleri arasında Huzâalılar'dan Züşşimâleyn b. Abdü Amr da vardı; buna karşılık bazı Huzâalılar düşman saflarında yer almıştı. Kureyş, Uhud Gazvesi için Mekke'den hareket ettiği zaman duruma şahit olan Huzâa'nın meşhur şairi Amr b. Sâlim, yanında kabilesinden bir grupla Medine'ye giderek durumu Hz. Peygamber'e bildirmiştir. Uhud'da şehid düşen ilk sahâbi Huzâa'dan Muhammed b. Müslim'dir. Uhud Gazvesi'nin ardından Ebû Süfyân'a müslümanların büyük bir orduyla kendilerini takip ettiğini söyleyerek onların telâş içinde Mekke'ye dönmesini sağlayan da Ma'bed el-Huzâî olmuştur. O sırada büyük çoğunluğu müslüman olan Eslemîliler Medine'ye hicret emrine uyacaklarını bildirmişler, ancak stratejik konumları ve Kureyş'i yakından takip etme imkânına sahip olmaları sebebiyle Resûl-i Ekrem'den yurtlarından ayrılmamaları tâlimatını almışlardır. Ayrıca Hz. Peygamber'in İslâm'a samimi bağlılığı dolayısıyla, "Allah Eslem'e selâmet versin" şeklinde hayır duada bulunduğu bilinmektedir (Buhârî, "İstisâ", 2).

İslâm'a karşı Eslem'in ve genelde Huzâa kabilesinin bu müsbet tavrına karşılık onun bir kolu olan Benî Mustalîk, 5 (627) yılına kadar Ehâbiş'in bir üyesi sıfatıyla Kureyş müşriklerinin yanında yer aldı ve İslâm devleti için bir problem teşkil etti. Benî Mustalîk reisi Hâris b. Ebû Dirâr, Müreysî suyu başında karargâh ku-

rup müslümanlara karşı çevredeki kabileleri de kıskırtarak asker toplamaya başlamıştı. Bu faaliyetten haberdar olan Hz. Peygamber'in düzenlediği baskında Benî Mustalîk'ın birçoğu esir edildi, bazıları da öldürüldü. Esirler arasında bulunan reisin kızı Cüveyriyye ile Resûl-i Ekrem'in yaptığı evlilik savaşın doğurduğu düşmanlığı hafifletmiş, ayrıca esirlerin karşılıksız serbest bırakılması sonucunda kabilenin hemen hemen tamamı müslüman olmuştur. Hendek Gazvesi için müşrikler Mekke'den Medine'ye doğru harekete geçtiklerinde Hz. Peygamber'e çok kısa zamanda durumu bildiren haberci grubu da Huzâa'ya mensuptu.

Resûl-i Ekrem'in 6 (628) yılındaki umre yolculuğu Kureyş'in engellemesi yüzünden Hudeybiye'de sona erince Huzâa'nın reislerinden Büdeyl b. Verkâ gelip Hz. Peygamber'le görüşmüş, Mekke'ye dönüşünde de sırf Kâbe'yi tavaf amacıyla gelen insanları engellemenin doğru olmayacağını belirterek Kureyş eşrafına bu ziyareti kabul ettirmeye çalışmış, ancak onlardan sert tepki görmüştü. Hudeybiye'de imzalanan antlaşmaya göre Benî Bekir b. Abdümenât Kureyş'in yanında yer alırken Huzâa müslümanlara bağlı taraf oldu. Resûl-i Ekrem Hudeybiye'den döndükten sonra artık Huzâa'dan İslâm'a girmeyen kimse kalmamıştı. Bu gelişme, Huzâa ile yakın teması bulunan Kureyş müşriklerini ürkütmüş ve gelecek hakkında endişeye düşürüp Hudeybiye Antlaşması'nın şartlarını ihlâl etmeye teşvik etmişti. Benî Bekir ile Huzâa arasında Câhiliye döneminden beri süregelen bir kan davası vardı. Hudeybiye Antlaşması bu kan davasının bir tarafa bırakılmasını ve on yıllık bir barışı öngörmesine rağmen 8 (630) yılında Kureyş'in desteğini alan Benî Bekir Huzâa'ya bir gece baskını düzenledi. Vaktiyle Abdülmuttalib'le bir araya gelerek Hâşimoğulları-Huzâa antlaşmasına Huzâa adına imza koyan yaşlı reis Kâ'b b. Amr'ın da öldürüldüğü bu baskından Huzâalılar canlarını Mekke'ye kaçıp Büdeyl b. Verkâ'nın evine sığınarak kurtardılar. Huzâa, bu olayın intikamının alınması konusunda Medine'ye bir heyet göndererek Hz. Peygamber'e müracaat etti. Huzâa'ya karşı gerçekleştirilen bu katliam Mekke'nin fethiyle sonuçlanan bir sefere yol açmış ve Huzâa'dan Kâ'b b. Amr oğulları da (Kâ'boğulları) Kudeyd'de 500 kişilik bir kuvvetle İslâm ordusuna katılmıştı.

Fetihten sonra Resûl-i Ekrem, Mekke'nin harem bölgesini belirleyen taşları

(alem) yenileme işini Huzâa'dan Temîm b. Üseyd'e verdi. Asr-ı saâdet'te zekât âmil-iği gibi görevler yapmış başka Huzâalılar da vardır. Huzâalılar bu tür görevlere Hz. Ebû Bekir ve Ömer dönemlerinde de getirilmiştir. Hz. Ömer, divan teşkilâtını kurduktan sonra bizzat kendisi Kuddeyd'e gelir ve burada divana göre bütün Huzâalılar'ın haklarını dağıtırdı. Kûfe ve Basra şehirleri kurulduğu zaman bazı Huzâalılar buralarda topluca ayrı mahallelere yerleştiler. Kûfe'de vefat eden son sahâbi Eslem'den Abdullah b. Ebû Evfâ idi. Kûfe ve Basra divanlarında görevli olan Abdullah b. Halef de Huzâa'ya mensuptu; oğlu Talha ise Sicistan divanında görev yapmıştır. Hz. Osman'a karşı girişilen isyana bazı Huzâalılar da katıldı; bunlardan Amr b. Hamik halifenin öldürülmesinde rol oynamıştır.

Hz. Ali döneminde Huzâa kabilesinin büyük bir kısmı onun saflarında yer almış, buna rağmen Sıffîn'de bazı Huzâalılar Muâviye tarafında çarpışmıştır. Adı b. Amr oğullarından Abdullah b. Büdeyl b. Verkâ, bazı Huzâalılar'ın katıldığı bu savaşta Hz. Ali'nin sağ cenah kumandanı ve Irak kurrâsının etrafında toplandığı üç önemli şahsiyetten biri idi. Sa'd b. Sâriye, Hz. Ali adına sâhibü's-şurta olarak bir süre görev yapmış, ardından Azerbaycan'a vali tayin edilmiştir. Huzâa'nın Hz. Ali'ye bağlılığı daha sonra da devam etmiş, onun taraftarları arasında daima pek çok Huzâali bulunmuştur. Tevvâbîn'in reisi Süleyman b. Surad da bu kabiledendi. Sayıları az olmakla birlikte Emevî idaresinde görev alan Huzâalılar da vardır. Öte yandan Abbâsîler'in Emevî idaresine karşı başlattıkları ihtilâlde Huzâa'nın rolü büyük oldu. İhtilâlin öncüsü Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas, 103 (721) veya 104 (722) yılında Horasan'da ayaklanma faaliyetlerini yürütmek üzere bir araya toplattığı yetmiş kişiden seçtiği on iki nakibin beşi Huzâa'dandı. Ebû Müslim-i Horasânî 129'da (747) Merv bölgesinde Huzâa'ya ait bir köyü karargâh yapmış ve etrafa propagandacılarını göndermişti. Huzâalılar bu çağrıya uyup destek vermekte gecikmediler. Bu sebeple ihtilâlin başlangıcında Huzâa birtakım mevkiiler elde etti. Ancak Abbâsîler'in iktidara tamamen sahip olmasından sonra Huzâa'nın verdiği desteğe uygun bir karşılık görmediği anlaşılmaktadır.

Mısır, Mağrib ve Endülüs'ün fethine Huzâalılar da katıldığı için bu ülkelerde, özellikle Endülüs'te yerleşmiş birçok Huzâali vardı. Bunlar bu ülkelerde uzun süre kabilelerinin varlığını sürdürmüşlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Cihâd", 78, "Enbiyâ", 12, "Menâkıb", 9, "İstisikâ", 2; Müslim, "Cennet", 50; İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-Esnâm*, s. 27, 28, 30, 40, 49; Vâkudî, *el-Megâzî*, bk. İndeks; İbn Hişâm, *es-Sire*, bk. İndeks; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, bk. İndeks; Zübeyrî, *Nesebü Kureys*, s. 7-8, 9; Fâkihî, *Ahbâru Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah), Mekke 1407/1986-87, V, 153-156; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 64, 108, 419, 640-641, 645; Belâzürî, *Ensâb*, I, bk. İndeks; Taberî, *Târih* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; İbn Düreyd, *el-İstikâk*, (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Bağdad 1979, s. 468-481; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 233-242, 467-468, 480; İbn Abdülber, *el-İnbâh 'alâ kabâ'ili'r-ruvât* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Beyrut 1405/1985, s. 81-85; Bekrî, *Mu'cem*, bk. İndeks; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünûf*, I, 100, 102, 114, 137, 142; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), IV, 230-231, 405; V, 43, 123, 139, 214-216, 415, 518; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; İbn Haldûn, *el-İber*, II, 315; Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb*, Beyrut 1984, s. 228; Fâsî, *Şifâ'ü'l-garâm* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1405/1985, II, 71-95; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *el-Bulûğul-ereb*, I, 243-244, 246, 247; II, 202, 207, 239; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, IV, 14-16, 42-45, 438-442, 531-533, ayrıca bk. İndeks; Kehhâle, *Mu'cemü kabâ'ili'l-'Arab*, Beyrut 1402/1982, I, 338-340; Muhammed Hamidullah, *el-Vesâ'iku's-siyâsiyye*, Beyrut 1403/1983, s. 271-278; F. Krenkow, "Huzâ'a", *IA*, V/1, s. 622-624; M. J. Kister, "Khu-zâ'a", *EP* (Fr.), V, 79-82.

▲ AHMET ÖNKAL

┌ **HUZÂÎ, Ahmed b. Nasr** ┐
└ (bk. AHMED b. NASR el-HUZÂÎ). ┘

┌ **HUZÂÎ, Ali b. Muhammed** ┐
└ (علی بن محمد الخزاعی) ┘
Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed
b. Ahmed el-Huzâî et-Tilimsânî
(ö. 789/1387)
└ Tarihçi, edip ve şair. ┘

710 (1310) yılında Tilimsân'da doğdu. Huzâa kabilesine mensuptur. "Zü'l-vezâre-tere-yn" lakabıyla anılan babası Muhammed Endülüs'ten Kuzev Afrika'ya göç ederek Tilimsân'a yerleşmiş, burada kâtiplik, kumandanlık ve vezirlik yapmıştır. İbn Merzûk el-Hatîb et-Tilimsânî ve İbnü'l-Hâc el-Billifiki'den ders alan Huzâî, özellikle Arap dili ve edebiyatında derinleşmekle birlikte hadis ve fıkıh alanında da bilgi sahibiydi. Talebeleri arasında en tanınmış, kendisinden *Tahrîcü'd-delâ-îlât*'in bir kısmını dinleyen ve tamamını "münâvele" yoluyla rivayet için icâzet alan Yahyâ b. Ahmed es-Serrâc el-Fâsî'dir. Abdülvâdîler Devleti'nde kâtiplik yapan Huzâî, Merînîler Hükümdarı Ebû Sâlim el-Müstâin-Billâh'ın da (1359-1361) alâme (mühür, tuğra) kâtiybidi. 5 Zilkade 789 (17 Kasım 1387) tarihinde Fas'ta vefat etti ve

muhtemelen Fas'a uğrayan yabancı âlimlerin defnedildiği Matrahulcille'de toprağa verildi.

Sultan Ebû Fâris el-Merînî'nin attan düşmesi münasebetiyle yazdığı bir şiiri zamanımıza ulaşan (İbnü'l-Kâdî, *Cezve-tü'l-iktibâs*, II, 490; Abdülhay el-Kettânî, I, 37-38) Huzâî, ölümünden üç yıl önce kaleme aldığı ve Merînîler Hükümdarı Ebû İnân el-Merînî'nin oğlu Ebû Fâris el-Mütevekkil-Alellah'a ithaf ettiği *Tahrîcü'd-delâ-îlâtî's-sem'îyye 'alâ mâ kâne fi 'ah-di Resûlillâh mine'l-hîref ve's-şandâ'i ve'l-amâlâtî's-şer'îyye* adlı eseriyle tanınmıştır. Huzâî, bazı kimselerin devletin çeşitli kademelerinde görev yapanları bid'at ehli ve aşığı bir işte çalışan insanlar olarak nitelediklerini, bundan dolayı kendisinin Hz. Peygamber zamanında mevcut resmî görev, sanat ve mesleklerle ilgili olarak bu eseri yazdığını söyler. Hulefâ-yi Râşidîn dönemine ait bilgilerin de yer aldığı eser on bölüme (cüz) ayrılmış ve 156 görev, meslek ve sanat hakkında bilgi verilmiştir. Eser Resûl-i Ekrem'in idârî, askerî, adlî ve iktisadî alandaki düzenlemeleri, Asr-ı saâdet'teki sosyal hayat ve kurumlar hakkında toplu bilgi vermesi bakımından büyük öneme sahiptir.

Tahrîcü'd-delâ-îlât'in başlıca kaynağı İbn Abdülberr'in *el-İstî'âb*'ı olup eserin hemen hemen yarısı bundan alınan bilgilere dayanır. Müellif eserin sonunda faydalandığı 166 kitabın adını kaydetmekle birlikte nâşir İhsan Abbas'ın düzenlediği listede bu sayı 210'a ulaşmıştır. Kendi alanında ilk müstakil eser olan *Tahrîcü'd-delâ-îlâtî's-sem'îyye* asırlar sonra Faslı âlim Muhammed Abdülhay el-Kettânî'nin dikkatini çekmiş, Kettânî bazı ayrıntıları çıkarıp yeni bazı konuları eklemek suretiyle *et-Terâtîbü'l-idâriyye* (I-II, Rabat 1346-1347; Beyrut 1416/1996) adlı eserini kaleme almıştır. Bu eser, Ahmet Özel tarafından Huzâî ve Kettânî'nin faydalandıkları kaynaklar tesbit edilerek suretiyle bir nevi tenkitli neşri yapılarak Türkçe'ye tercüme edilmiştir (I-III, İstanbul 1990-1993).

Önce Tunus'ta basılan, daha sonra Ahmed Ebû Selâme tarafından bir yazma nüshası esas alınarak neşredilen *Tahrîcü'd-delâ-îlâtî's-sem'îyye*'yi (Kahire 1401/1981) son olarak İhsan Abbas üç nüshaya dayanarak yayımlamıştır (Beyrut 1405/1985, 1993). Bu nüshalardan en eskisi 876 (1471) tarihli olup Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki (Şehid Ali Paşa, nr. 1853) 826 (1423) tarihli yazma nâşirler tarafından görülmemiştir. Kettânî, eserinin te-